

אימה'לה

יקרה

בתו של מתי גרינברג טוענת
שבהצלתו השתתפו פולנים,
וגם מלאך, שנשאר לעבוד שעות נוספות.

קרולינה פשברוצקה בתל אביב

*Kochanej Mamusi
na pamiątkę
6.10.1944.
20.10.1944*

התמונה הראשונה הזכורה לו מהילדות מטושטשת בגלל הדמעות. לא רואים בה הרבה; הוא בן שלוש, יושב ברכבת, לידו מונחת חבילה עטופה בנייר כחול. לפני רגע הייתה אתו אישה כלשהי. היא אמרה שהיא חייבת ללכת לרגע. היא לא חוזרת. מתי פוחד, משפשף באגרופים קטנים את העיניים הנפוחות מהבכי העולה.

הזיכרון הבא: הוא בחברת עדר של ילדים קופץ על שקים עם קמח, נופל לתוך אחד מהם, הקמח מלבין את תלתליו הבהירים, הוא מתפקע מצחוק. המקום בהיר וטוב, עם ריח של לחם טרי. הפחד שליווה אותו ברכבת חלף. אישה צעירה מטפלת בו כעת. לפעמים מלבישה אותו כמו ילדה, הם נוסעים מחוץ לעיר ושם אנשים זרים מתפעלים מיופיו.

זה מה שזוכר מתי גרינברג מילדותו בפולין בשנים 1940-45. בין זיכרון אחד למשנהו מתקיימים פערים נרחבים והוא אינו יודע לחבר אותם לכלל אחדות. אינו יודע כיצד הגיע לרכבת, מי הייתה האישה שהשאירה אותו שם. מי לקח אותו מהרכבת, כיצד מצא דרכו אל משפחת האופים. ומדוע בעצם, בשנת 1946, כאשר בחצרם של האופים הופיע זוג צעיר שהציג עצמו כהוריו, הוא פשוט קיבל זאת לדיעתו.

ביצת קוקייה

שמו האמיתי היה אנטול ויינשטיין, הוא נולד בשנת 1939 בוורשה. את חודשי חייו הראשונים בילה בבית ברח' חלודנה (Chłodna). אחרי שנקבעה שכונה יהודית, הוא עבר עם הוריו, צילה ומייצ'סלב, לגטו, לדירה ברח' וליצוב (Waliców).

באביב 1943 מייצ'סלב נפצע בעת שהכין רימונים למרד שעמד לפרוץ תוך זמן קצר בגטו. הוא לא הספיק להשתתף בו, נפטר. צילה נשארה לבד. הצליחה להעביר את טולו הקטן למה שנקרא הצד הארי, למשפחה פולנית של עובד חשמלית. כאשר המשפחה לא הסכימה להמשיך להסתיר אותו יותר, שכנה לשעבר של צילה, גב' קלמנשב'יץ (Klemensiewicz), שבעלה היה שיכור מועד ולא דאג לה ולילדים, הסכימה לטפל בו.

מי שגילה עניין בילד הייתה אנטונינה לירו (Antonina Liro), פולניה, קרובת משפחה של משפחת ויינשטיין דרך בעלה שהיה עורך הדין יעקב יוליוש קמייניצקי (Jakub Juliusz Kamienski). היא נשארה לבד בוורשה, אחרי שבעלה ברח למערב כדי להציל את חייו. הייתה מבקרת אצל משפחת קלמנשב'יץ ולוקחת את טולו לטייל. כאשר הגרמנים פרסמו שמי שמסתיר יהודים, גם ילדים, צפוי למוות בירייה, גב' קלמנשב'יץ החליטה להביא את טולו לתחנת המשטרה. בעלה השיכור הודיע בקולי קולות שאשתו מחביאה יהודי קטן ומסרבת להתחלק אתו בכסף. שוער הבית התחיל לשאול שאלות.

כאשר אנטונינה לירו שמעה את כל העניין, היא לקחה את טולו אליה. היא עצמה הייתה חיה במחבוא; קיבלה זימון לעבוד בבית חרושת גרמני לתחמושת.

אחרי כמה ימים של הסתובבות ברחובות ורשה החליטה לנסוע עם טולו לעיירה ליד רדזימין (Radzymin), שם התגוררו הוריה. כאשר הגיעו למקום היא ראתה את ההורים עומדים ליד קיר הבית בידיים מורמות. ראתה גם את הגרמנים שמשכו החוצה משפחה יהודית מהאסם.

שבורה, חזרה עם טולו לוורשה. הביאה אותו לתחנת רכבת המרכזית, עלתה לרכבת והשאירה אותו בתא בו נסעו נשים מבוגרות.

קיוותה שאולי אחת מהן תיקח אותו איתה.

מכתב מוורשה

אילולא בתו יעל, מתי בוודאי לא היה ממשיך בחיפושיו. אבל יעל התעקשה: השנה הייתה כבר 2014, בקרוב עמד להיוולד הבן הראשון שלה. היא רצתה לדעת כיצד קרה שהיא בחיים. כיצד אפשר שאביה, מתי גרינברג, שרד את סופת המלחמה הרחק ממחנות המוות, ולא קרה לו מה שקרה לשישה מיליון יהודים אחרים. העובדה שאביה יודע כל כך מעט על עצמו גרמה לה חוסר שקט. הרגישה שזה הרגע האחרון כדי לחפש מידע על הוריו של מתי.

גידי פורז, בלש דורות ישראלי שאליו פנתה יעל (כתבנו עליו ב"שבועון העממי" מס' 31/2015 – המערכת) לא רצה תחילה לעסוק בנושא. או אז יעל שלחה לו מכתב שאביה קיבל בשנת 1995 (היום גידי מראה אותו במצגות לחבריו למקצוע בתור דוגמה, כיצד ניתן להגיע לדברים גדולים מתוך בדל מידע מצומצם, פיסת נייר).

מתי קיבל מכתב זה זמן קצר אחרי הקרנת הסרט "הרשימה של ונדה", על ילדים יהודיים שניצלו מהשואה. הסרט הופק בשנת 1995 על ידי הטלוויזיה הישראלית בשיתוף הטלוויזיה הפולנית

אנטוניו תארה במכתבה את פרטי חייו החל מהחודשים המוקדמים ביותר; מלידתו ועד הרגע שבו העלתה אותו לרכבת. "חשבתי עליך במשך שנים רבות, כיצד והיכן אתה חי. אני שמחה מאוד שאני יכולה לספר לך על התקופה ההיא, על משפחתך ועל הקשר שלי אתם," כתבה. ובהמשך: "בפברואר 1940 הוזמנו לטקס ברית המילה שלך. אתה הבן הבכור והיחיד שלהם. אני זוכרת יום זה, היית קטנצ'יק ובכית הרבה."

ועוד: "היית ילד יפהפה. היה לך שיער בהיר נהדר, כולו תלתלים. אני זוכרת שפעם לבשת בחולצה כחולה עם נקודות לבנות גדולות ומכנסיים לבנים. בטיול הגרמנים שראו אותך ברחוב התפעלו בקול רם מיופייך."

ובנ"ב: "אני כבר זקנה וחולה, אך אני מקווה שתהיה לי עוד הזדמנות לראות אותך, כי יש עוד כל כך הרבה דברים לספר. היה לי אלבום נהדר עם תמונות של משפחתך, למרבה הצער בהתקוממות ורשה הכול נשרף."

כמה ימים מאוחר יותר מתי עלה על הטיסה לוורשה. בשדה התעופה המתינה לו אנה, ולמחרת, לראשונה אחרי המלחמה, לחץ ידיה של אמה שהצילה אותו.

יהודים ו"יהודונים"

"מאז שאני זוכרת, אמא הייתה מספרת על טולו, נזכרת אנה לירו היום. "זה היה סיפור נהדר לכן ביקשתי שתספר אותו שוב ושוב. היא הייתה בטוחה שהוא שרד את המלחמה. חשבתי שהיא מנסה לנחם אותי ולכן ממציאה סוף טוב. כעת אני יודעת שאמא דיברה אמת והייתה משוכנעת שעשתה ממש הכול כדי לתת לטולו הזדמנות לשרוד. כעסתי עליה שהשאירה את הילד ברכבת. כשהייתי אומרת לה זאת, היא הייתה מאוד נסערת. אמרה שאני לא מבינה את הנסיבות שבהן נאלצה לקבל את ההחלטה הזאת."

היום אנה לירו אומרת שהודות לאמא ולסיפור של טולו היא מרגישה משוחררת מעקבות המלחמה. "בילדותי הרגשתי שלמרות מה שידעתי מהבית, התחושות החברתיות כלפי

היהודים הן מעורבות, ותמיד עלו טענות כלשהן. אני זוכרת שבתור דבר ראשונה נאלצתי להתמודד עם חשש מפני אמירת המילה "יהודי". אז נהגו לומר: "יהודון". אנה שואלת את עצמה, שמא כך היה משום ש"יהודי" הייתה מילה שבזמן הכיבוש הייתה בחזקת איום, סכנת מוות. "ואילו אני הודות לטולו יכולתי להתמודד, לסדר ולביית את כל זה. השחררתי לחלוטין ממורשת המלחמה."

בשנת 1995 מוסד יד ושם העניק לאנטוניו תואר חסידת אומות העולם. היא נפטרה בשנת 2006 בגיל 91.

בדף השער: תמונה של טולו-מתי שניתנה במתנה לוונדה בוליק (Wanda Bulik) בשנת 1946. מתחתיה ההקדשה של טולו בן השש עם שגיאת הכתיב. בתמונה למעלה: מתי ואנה לירו (Anna Liro) בתל אביב, פברואר 2016, צולמה ע"י קרולינה פשברוצקה.

והוקרן על המרקע בעת ובעונה אחת.

אנה לירו בת ורשה זוכרת ערב זה. "התיישבנו עם אמא לפני הטלוויזיה. פתאום על המסך הופיע מתי. קראנו פה אחד: זה חייב להיות טולו! אמא כתבה לו מיד מכתב, את הכתובת השגנו בעזרתה של אלז'ביטה פיצובסקה (Elzbieta Ficowska), "היא מספרת.

כעבור זמן קצר מתי מצא בתיבת המכתבים מכתב מוורשה. שמו של המוען שעל המעטפה לא אמר לו דבר: אנטוניו לירו. התחיל לקרוא. החוויר, כמעט התעלף.

בנה של ונדה

כאשר אנטונינה כתבה את המכתב למתי, היא עדיין לא ידעה מה קרה לילד ברכבת. אך קרה דבר אחר ממה שציפתה. שום אישה בתא לא גילתה עניין בטולו. לכן הוא נסע הלוך ושוב במסלול ממינסק מזובייצקי לוורשה, תחת עינו הבוחנת של מבקר הכרטיסים.

כעבור כמה שעות עלתה לרכבת ונדה בוליק בת ה-17. היא נסעה לוורשה לשעורי ריקוד ואנגלית. בדש מעילה היה נעוץ תג של הצלב האדום. אולי משום כך מבקר הכרטיסים בחר דווקא בא?

הוא הצביע לה על הילד. הילד אחז בכוח חבילה כחולה. ונדה מצאה בה הודעה ששם הילד הוא טולק ויינשטיין והוא זקוק למי שישמור עליו. בחבילה היו חולצות נקיות, סוודרים ומכנסיים עם כתפיות.

היא נטלה ידו בידה, הסתובבה כלעומת שבאה והביאה אותו לביתה בעיירה וסולה (Wesoła). הודיעה להוריה שהיא תהיה אמו. איגנצי (Ignacy) ויוזפה בוליק (Józefa Bulik), הוריה, היו הבעלים של בית ומאפייה בווסולה. הם ראו שהילד נימול. ידעו מה הסכנה הצפויה בגלל עסקי האמהות של ונדה. שוטר פולני מקורב, הנייק בוקינייץ (Heniek Bukiniec), הזכיר להם את התוצאות האפשריות. שנים רבות מאוחר יותר טולו ישראלי את בנם של משפחת בוליק, כיצד הם בכל זאת הסכימו להשאיר אותו. הוא ענה: "היה לנו מספיק אוכל, היו לנו בבית כמה וכמה ילדים, ובנוסף אתה היית ילד יפהפה." והוסיף גם, שלא משליכים ילדים לרחוב, "נזכר מתי גרינברג בשיחתנו בתל אביב."

בוקינייץ הזהיר בקביעות מראש את המשפחה מתי צפוי להיערך מצוד. הזוג בוליק היו מלבישים אז לטולו בגדי ילדה ומוציאים אותו למכרים. לשכנים סיפרו שטולק הוא בן של משפחה רחוקה שמסרה להם אותו בתור משפחת אמנה שלו.

"בוקינייץ לקח אותי פעם לוורשה, למלון בריסטול. ניגש אלינו איש גסטאפו בכיר, חיך ושאל אם הוא יכול לאמץ אותי. הייתי טיפוס ארי קלאסי," מספר מתי.

אצל משפחת בוליק טולק-מתי הגיע בשלום עד לסיום המלחמה. בשנת 1946 הופיעה בווסולה גוטה גרינברג.

מתוך מכתבה של אנטונינה: "אחרי השחרור נודע לי מגוטה גרינברג (...) שהיא מצאה אותך במאפייה, שם מכרת לחם. גוטה גרינברג שאותה אני מכירה עוד מלפני המלחמה, הייתה קרובת משפחה של הורייך ושל יולק. זו אישה מעשית מאוד, עסקה במסחר, בעיקר של אורז. בזמן המלחמה הסתתרה בצד הארי יחד עם בנה יעקב בן ה-18 ובעלה יולק. מיד אחרי המלחמה פתחה חנות ירקות בוורשה ותוך כדי נסיעות כדי להשיג סחורה נתקלה בך. הייתי בטוחה שגוטה שהתכוננה לעזור בקרוב את פולין, תטפל בך. היא אבדה את בנה בהתקוממות ורשה. העניין הזה מסקרן אותי, מה גם ששם משפחתך כעת נשמע דומה לשלה."

לא מדברים על זה

מתי אינו זוכר במדויק את היום ההוא. הוא רק יודע שאמרו לו שהזוג גרינברג הם הוריו ומעתה הוא יגור אתם.

בדירתו בתל אביב הוא תלה על הקיר תמונות שלו שהזוג גרינברג צילמו לפני עזבם את פולין. הוא נזכר: "גרנו אז בשכונת פראגה. ונדה הייתה מגיעה לשם עם אמה כדי לבקר אותי. באחד הביקורים שלה נתתי לה תמונה. מהעבר השני רשמתי, בשגיאות: "לאימה היקרה, מזכרת, טולוש, 20 באפריל 1946."

ונדה סיפרה לו מאוחר יותר, שאחרי שעזב את פולין היא ניסתה לחפש אותו, אבל לא היו לה כל פרטים למעט שם המשפחה האמיתי של טולק ושם משפחה הארי של גוטה ובעלה (רייסקי - Rajski). הזוג גרינברג נסעו מפולין לצרפת, ונשאר שם שנה וחצי. רוב הזמן שם בילה מתי לא עם ההורים אלא עם קבוצת ילדים שארגנה לנה קיכלר-זילברמן.

באוגוסט 1947 הם עלו לישראל. "מדינה חדשה קמה ולאיש לא הייתה סבלנות לניצולים מהשואה. הנושא טואטא מתחת לשטיח. ידעתי שיש לי הורים שניצלו, שהיה לי אח מבוגר יותר שנהרג בהתקוממות ורשה. לימדו אותי לא לשאול שאלות, להתנהג יפה ולהיות ממושמע. "על זה לא מדברים", הייתה אמה אומרת, כשהייתי שואל על העבר שלנו. לכן לא שאלתי," אומר מתי היום.

הוא חשש שאמא מסתירה סוד נורא כלשהו שנוגע לאבא. שאולי שיתף פעולה עם הגרמנים בזמן המלחמה.

מתי מדבר פולנית שוטפת, משום שהזוג גרינברג דיברו אותו בשפה זו בישראל. עדיין אל ידעו עברית. "מרבית חיי עם ההורים התגוררתי מחוץ לבית. תחילה בצרפת. אחר כך בישראל: בקיבוץ, בפנימייה, בפנימייה צבאית בחיפה. וכשגוייסתי לצבא, בעצם בכלל לא גרתי בבית," אומר מתי.

כשכבר היה בבית, הוא הרגיש מתיחות גדול. מתי: "היו לי שני עולמיות: הבית ומחוץ לבית. לא יכולתי להביא חבר הביתה, כי לא היה לי חדר משלי. למרות שהייתה לנו דירה של שלושה חדרים, ישנתי על מיטה מתקפלת. כשחבר כלשהו היה בא, אמא הייתה מתרגזת: למה הוא לא קם כשאני נכנסת לחדר? אני לא רוצה שיהיה לך קשר עם ילדים לא מחונכים!"

כאב לו "מן השפה אל החוץ" ביחסים עם הגרינברגים. כך הוא קורא לזה – מן השפה אל החוץ. כשאנחנו מדברים על הוריו, הוא לא קורא לגוטה "אמא", אלא, בקצרה: "היא".

מתי: "רק מאוחר יותר הבנתי שהייתי בעבורם ממלא מקום הבן שאותו אבדו. ניסיתי לקבל את זה, לעבור את זה. רק כשהגעתי לפנימייה הצבאית הרגשתי חופשי."

מתי הפך לאיש צבא מקצועי. עשה קריירה בצבא, הגיע לדרגת אלוף משנה בצה"ל.

אמו הייתה מרוצה מהאישה שבחר לו: בשנת 1964 הוא התחתן עם אירנה, מקרקוב. לגוטה היה חשוב שהאישה תהיה ממוצא פולני.

מתי נודע לו מיהו באמת, מי היו באמת הוריו וכיצד הגיע למשפחת גרינברג?

מתי מבקש לסגור את ההקלטה.

סיפורים חסויים

"גוטה תמיד ניסתה לשכנע אותי ששילמה בעבורי כסף גדול, כדי להוציא אותי ממשפחת בוליק", נזכר מתי. "ברבנות הצבאית פגשתי פעם בסרן שעסק אחרי המלחמה בחיפוש ילדים יהודיים שהוסתרו בכפרים. הוא סיפר לי: "אני זוכר היטב את הסיפור שלך. היית הילד היחיד שבעבורו המשפחה שהסתירה אותו לא ביקשה כל כסף, למרות שהצעת להם. יתר על כן, הם העמידו תנאי שימסרו אותך אך ורק אם ימצאו לך משפחה כלשהי. אם אתה אמור להיכנס לבית יתומים, הם לא יתנו אותך."

זמן קצר אחרי הקרנת הסרט בטלוויזיה, כשמתתי כבר היה בוורשה אחרי הפגישה עם אנטונינה, מישהו השאיר לו בבית המלון פתקה עם מספר טלפון. זו הייתה ונדה.

מתי: "היא ואחותה ראו את הסרט. למחרת ונדה רצה למכון היהודי ההיסטורי ושם אמרו לה שאני בדיוק שוהה בוורשה."

למחרת מתי כבר חיבק את האדם השני לו הוא חב את חייו. "הוא הגיע. עם שיער לבן, זקוף כמו נר, אני מגיעה לו לכתפיים, עם זר פרחים, חשבתי שיחנוק אותי בכניסה. אלוהים, איזו פגישה זו הייתה," סיפרה ונדה בוליק לטרסה טורנסקה בשנת 2008.

המשפחות של מתי, ונדה ואנטונינה התיידדו, ועד היום הם שומרים על קשר קרוב. מתי מחשב שכעת צומח כבר דור חמישי שגורלותיו שזורים אלו באלו. "המשפחות הפולניות שלי," הוא קורא להם.

הוא מציין שאלו יחסים שבהם מדברים בפתחות על העבר הקשה. אשתו אירנה, גם היא ניצולת שואה, תומכת בו בשיחות אלו, אבל היא לא רוצה לספר לעיתונאים את הסיפור שלה. מתי: "כל מי שעבר את המלחמה הזאת, נושא בתוכו סיפור קשה. כל זה היה אצור וחסום בתוכנו במשך כל השנים. כדי לספר זאת חייבים לעבור שלב. אולי פעם יגיע זמן לסיפורה של אירנה."

כעת הוא היה רוצה לדעת יותר על הוריו, צילה ומייצ'יסלב ויינשטיין. הוא מחפש מידע עליהם בעזרת הבלש ההיסטורי גידי פורז. בינתיים המידע היחיד שיש לו הוא הבבואה שלו במראה. אנטונינה לירו אמרה לו שהוא נראה כמו קופי של אבא שלו.

בפברואר 2015 מתי קיבל טלפון מוורשה. צלצלה אווה, בתה של ונדה בוליק, וסיפרה לו שאצל אמה התגלה סרטן. למתי נולד בדיוק הנכד הראשון, הוא צילם אותו. נסע לוונדה עם האלבום שעל כריכתו צילום של יד של ילד קטן אוחת בידו של מבוגר. אמר לה: "איתמר הוא הנין שלך." היא בכתה.

ונדה בוליק נפטרה ב-16 באפריל 2015. לפני כן, בשנת 1996 היא, אמה, אביה ואחיה קיבלו תואר חסידי אומות העולם.

על זר הפרחים ממתית נכרך סרט לבן שעליו כתוב: "לאימה'לה היקרה מזכרת מטולוש.", עם אותה שגיאת כתיב שהופיעה בהקדשתו לה.

קרולינה פשברוצקה

תרגום מפולנית: ענת זיידמן

* תורגם לעברית באופן פרטי מהשבועון הפולני היוקרתי TYGODNIK POWSZECHNY

מתאריך 20 במרץ, 2016